

О. В. Толкаченко

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Понад 500 директив щодо захисту довкілля на сьогоднішній день діє в Європейському союзі. Вони охоплюють багато сфер: обіг відходів, охорона атмосферного повітря і водних ресурсів від забруднення,

отримання і використання енергії за рахунок природних ресурсів та таке інше. Щодо альтернативних джерел енергії, то екологічна політика в країнах ЄС в цій сфері відрізняється одна від одної і можна сказати, що «європейські «зелені» доволі різні.

Зокрема, Німеччина була першою країною ЄС, до складу уряду якої ввійшли представники «зелених». Ця країна з 2011 року взяла курс на відмову від атомної енергетики за рахунок розвитку альтернативних джерел, тобто за рахунок впровадження вітрових, сонячних та біогазових електростанцій тощо. Саме сьогодні Німеччина виводить з експлуатації останні атомні електростанції, завершуючи довгий період залежності від атому. Їх повинні були зупинити ще минулого року, але уряд подовжив термін їх роботи через агресію Росії проти України, яка викликала різке скорочення використання російського газу та підвищення світових цін на енергоносії.

Дещо інакша ситуація у Франції. Там з 2015 року розпочалася нова ера ядерної енергетики. Питання, куди ж зрештою діватимуться з тимчасових сховищ накопичені впродовж тривалого часу радіоактивні відходи, не дуже турбують ані уряд, ані широкі верстви громадськості. Переважна більшість політиків від різних партій, так само, як і більшість французьких засобів масової інформації, на різні лади вихваляють екологічні переваги АЕС. За обсягом електроенергії, виробленої атомними електростанціями, Франція займає друге місце в світі після США. Паралельно з цим Франція використовує практично всі наявні у світі технології отримання «зеленої» енергії, де лідирують проекти вітряної та сонячної енергії.

Ситуація «за» атомні електростанції існує в Угорщині, не зважаючи на протести громадськості, та в Італії, де утилізація отруйних відходів є екологічною проблемою номер один.

Така ситуація пов'язана не стільки з байдужим ставленням до охорони довкілля, скільки з політичною волею урядів окремих країн.

Якщо говорити про Україну, то станом на 2021 рік на території нашої держави діяли 4 атомні електростанції сумарною кількістю 15 енергоблоків. Але крім цього, Україна взяла курс на «зелену енергетику», щоне могло не відобразитися в національному законодавстві.

Згідно національного законодавства «альтернативні джерела енергії – відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-

очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів» [1, ст. 1].

Тобто поняття «альтернативні джерела енергії» є комплексним і воно містить в собі два ключових напрямки альтернативної енергетики: використання відновлюваних джерел енергії та використання альтернативних видів палива, які є джерелом отримання енергії для енергетичних установок і транспорту.

Слід зазначити, що в країнах ЄС відбувається розвиток обох напрямків альтернативної енергетики ще з 1997 року, коли була опублікована Біла книга ЄС «Енергія для майбутнього: відновлювані джерела енергії» (White Paper for a Community Strategy and Action Plan «Energy for the future: renewable sources of energy») [2]. В цій книзі передбачалося залучення великих інвестицій ЄС в енергії вітру і біомаси, здійснення проекту постачання близько сотні муніципалітетів в Європейському союзі тільки за рахунок енергії з відновлюваних джерел та встановлення одного мільйона фотоелектричних систем, які дозволять скоротити викиди вуглекислого газу на один мільйон тон на рік [2]. Слід зазначити, що Біла книга не мала законодавчої сили, але спонукала європейські країни до початку діалогу про можливості відновлюваних джерел енергії.

У березні 2013 р. Європейська комісія видала Зелену книгу «Структура клімату 2030 року та принципи енергетичної політики» (Green Paper «A 2030 framework for climate and energy policies») [3], яка ставить на меті довгострокове обмеження глобального потепління до 2°C вище доіндустріального рівня. Комісія запропонувала скорочення викидів парникового газу до 40% порівняно з 1990 роком, а також доведення мінімального рівня постачання європейських країн енергією з відновлюваних джерел енергії до 27% [4].

В Європейському союзі використовується комплексний підхід до формування нормативної правової бази у сфері енергетичної ефективності, зокрема, в галузі альтернативної енергетики.

Правове регулювання щодо використання альтернативних джерел енергії в країнах ЄС здійснюють на підставі наступних основних документів:

- Директива 2001/77/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 вересня 2001 року «Про створення сприятливих умов про-

дажу електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, на внутрішньому ринку електричної енергії». Вона мала на меті підтримувати збільшення значення такої енергії, поважаючи загальні принципи внутрішнього ринку.

- Директива 2003/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про сприяння використанню біопалива або іншого відновлюваного палива для транспорту». Цей документ був одним із перших міжнародних актів, у якому зроблено акцент на необхідності заохочення використання відновлюваних джерел енергії саме у сфері транспорту.
- Директива 2009/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року «Про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС», з 1 січня 2012 року зазначені Директиви було скасовано. Цей документ зробив вагомий внесок у розвиток правового регулювання використання відновлюваних джерел енергії, виробництво та застосування яких підтримується її положеннями для скорочення викидів парникових газів та сприяння розвитку чистого транспорту. Треба погодитися з думкою про те, що «Директива 2009/28/ЄС є комплексним нормативно-правовим актом ЄС у галузі альтернативної енергетики, норми якої регулюють використання альтернативних джерел енергії як у сфері електроенергетики, так й у сфері транспорту. На відміну від попередніх директив, вона містить не лише цілі й принципи країн-учасниць щодо використання відновлюваних джерел енергії, а й передбачає конкретний механізм їх реалізації» [5, с. 48].

Слід зазначити, що 11 грудня 2018 року було затверджено Директиву 2018/2001 з аналогічною назвою, яка стала їй на заміну. В ній пропонується державам-членам ЄС застосовувати певні заходи щодо стимулювання та підтримки розвитку енергетики з відновлюваних джерел. «Найбільш поширеними правовими механізмами стимулювання використання альтернативних джерел енергії є такі: «зелений» тариф (feed-in tariff, FIT), преміум «зелений» тариф (feed-in premium, FIP), квотні зобов'язання з торговими «зеленими» сертифікатами, тендери й аукціони, а також інвестиційні гранти, пільгові кредити, податкові та митні пільги тощо» [6, с. 139]. Хочеться зауважити, що

запровадження стимулювання зіграло свою позитивну роль щодо розвитку альтернативної енергетики в багатьох європейських країнах і може послугувати певним досвідом для України.

Засоби для стимулювання розвитку ринку відновлюваних джерел енергії беруться зі спеціального фонду, керованого державою, за рахунок відрахувань від тарифів на електроенергію та продажу зелених сертифікатів. У багатьох країнах Європи застосовуються пільгові «зелені» тарифи (feed-in-tariff), за якими закуповується електрика у виробників електроенергії, що використовують відновлювані джерела енергії, зокрема, енергію вітру і сонця, за умови використання цими виробниками певної частки місцевого обладнання у створенні і розвитку інфраструктури для вироблення електроенергії.

Однак разом з цим виникли певні питання, коли міжнародний ринок зіткнувся з проблемою дискримінації імпортерів і субсидування державою галузей-виробників чистої енергії.

У практиці вирішення спорів Світової організації торгівлі (СОТ) є спір у цій області, з скарги Японії та ЄС до Канади (DS412/426) [7]. Спір стосувався програми штату Онтаріо про надання спеціальних пільгових тарифів. Скарги Японії та ЄС базувалися на порушенні Канадою принципу національного режиму, передбаченого статтею III:4 Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року (ГАТТ) та статті 2.1 Угоди з інвестиційних заходів, пов'язаних з торгівлею (ТРИМС). Заявники також зазначили, що програма штату Онтаріо є забороненою субсидією відповідно до статей 3.1 (b) і 3.2 Угоди по субсидіях і компенсаційних заходів, що забороняють фінансове сприяння, умовою надання якого є використання вітчизняних товарів замість імпортних. Апеляційний орган СОТ підтримав висновок третейської групи про те, що програма штату Онтаріо не відповідає нормам СОТ, оскільки порушений принцип національного режиму, передбачений статтями III:4 ГАТТ 1994 та 2.1 ТРИМС [7]. Однак він не дав відповіді на питання про те, чи є субсидією пільговий тариф, пов'язаний з використанням певної частки обладнання вітчизняного виробництва.

Найбільших успіхів в розвитку альтернативної енергетики серед країн Європи досягла Німеччина, багато в чому завдяки розвиненому законодавству в цій сфері. Урядом Німеччини прийнято Закон «Про розвиток відновлюваної енергії» (Gesetz für den Ausbau erneuerbarer Energien (Erneuerbare-Energien Gesetz, EEG) [8]. Енергія, отримана на основі відновлюваних джерел енергії в Німеччині має переважне

право доступу в мережу (§11 абз.1 Закону про розвиток відновлюваної енергії) [8]. При цьому мережеві компанії зобов'язані розширювати мережі у відповідності з технічними стандартами з метою пріоритетного прийому, передачі та розподілу електроенергії, отриманої на основі відновлюваних джерел енергії (§ 12 абз.1 Закону про розвиток відновлюваної енергії) [8].

Цікавий досвід Німеччини щодо стимулювання вирощування культур для біопалива. При вирощуванні зернових культур для виробництва біогазу, біодизелю, біоетанолу на своїй землі фермери могли отримати додаткову оплату у розмірі 45 євро за 1 га землі [9].

Активну політику в сфері підтримки альтернативних джерел енергії проводить і Україна: 14 січня 2000 року було прийнято закон «Про альтернативні види палива», який «визначає правові, соціальні, економічні, екологічні та організаційні засади виробництва (видобутку) і використання альтернативних видів палива, а також стимулювання збільшення частки їх використання до 20 відсотків від загального обсягу споживання палива в Україні до 2020 року» [10].

Як зазначалося вище, 20 лютого 2003 року в Україні був прийнятий закон «Про альтернативні джерела енергії», де серед заходів державної підтримки альтернативних джерел енергії названі «встановлення тарифів на електричну енергію, вироблену на об'єктах альтернативної енергетики, а також на теплову енергію, видобуту з альтернативних джерел; всебічне заохочення та підтримка науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт, діяльності винахідників і раціоналізаторів, спрямованих на розвиток виробництва та використання альтернативних джерел енергії» [1, ст. 5].

Підводячи підсумок, треба зазначити, що з одного боку ЄС має потужну законодавчу систему, яка регулює розвиток і використання альтернативних джерел енергії, з іншого – не всі держави Європейського союзу готові поступитися атомної енергетики на користь «зеленої». Треба зазначити, що в ЄС розвиваються декілька напрямків альтернативної енергетики, що має бути певним досвідом для України, особливо в частині використання альтернативних видів палива, які є джерелом отримання енергії для енергетичних установок і транспорту.

Слід зазначити, що для успішного розвитку відновлюваної енергетики України законодавцям необхідно удосконалити наявні, а при необхідності ввести нові, механізми законодавчого стимулювання

використання альтернативних джерел енергії за аналогією ЄС, забезпечити заходи державної підтримки для впровадження альтернативних джерел енергії в теплопостачання та забезпечити перехід на альтернативні види палива.

Література

1. Про альтернативні джерела енергії : Закон України № 555-IV від 20.02.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15/ed20030220#Text>
2. European Commission's White Paper for a Community Strategy and Action Plan. URL: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com97_599_en.pdf
3. European Commission's Green Paper «A 2030 framework for climate and energy policies» COM/2013/0169 final. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0169&from=EN>
4. Schlomanna B., Eichhammer W. Interaction between Climate, Emissions Trading and Energy Efficiency Targets. *Energy & Environment*. April 2014. Vol. 25. № 3–4. P. 711.
5. Дороніна І. І. Інструменти державної підтримки використання енергії з відновлюваних джерел. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2020. Вип. 2. С. 47–55.
6. Платонова Є. О. Стимулювання розвитку альтернативної енергетики за законодавством Європейського союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 137–142.
7. Kati Kulovesi, International Trade. Диспути on Renewable Energy: Testing Ground for the Mutual Supportiveness of WTO Law and Climate Change Law. *RECIEL*. 23 (3) 2014. P. 345.
8. Bundesgesetz Gesetz für den Ausbau erneuerbarer Energien 29. März 2000 (BGBl. I S. 305). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/eeg_2014/gesamt.pdf
9. Бучнев А. Регулювання і стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії. *Державна служба*. 2015. № 5. С. 108–111.
10. Про альтернативні види палива : Закон України № 1391-XIV від 14 січня 2000 року. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11227